

GİYİM-KUŞAM KÜLTÜRÜNDE KEÇE SANATINA TARİHSEL BİR BAKIŞ

A HISTORICAL OVERVIEW OF FELT ART IN APPAREL CULTURE

Hacer Nurgül BEGİÇ*

Öz

Bir topluma farklı kimlik kazandıran ve onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerin başında "gelenekleri" gelmektedir. Türkler de tarih boyunca kendilerine has geleneklerini oluşturmuşlardır. Bu oluşumda göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçiş etkili olmuştur. Başlangıçta örtünerek doğa koşullarından korunmak için kullanılan giyim eşyaları zaman içerisinde sosyal, ekonomik, kültürel ve dini değerlerden etkilenerek bölgesel ve milli özellikleri yansıtmıştır. Türk kültürü içerisinde var olan geleneksel el sanatları, toplumda farklılaşan yaşamsal ihtiyaçlarla beraber sürekli gelişim ve değişim içerisinde dir. Gelenekteki değişim olgusuna paralel olarak Keçecilik sanatı da başta ihtiyaçlardan doğmuş, toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmiş, yaşamın birçok alanında kullanılmıştır.

Türklerde tarih boyunca giyim kuşam kültürünün içinde yer alan keçe, yaşamsal ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra toplumda statü göstergesi ürünlerin yapımında da kullanılmıştır. Özellikle önceki dönemlerde yaygın olarak kullanılan keçe başlıklar kişilerin toplumdaki yerini yansıtan önemli objelerdi. Tarihsel süreçte Keçecilik sanatı da toplumla birlikte değişim ve dönüşüme uğrayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Keçe modanın etkisi ile farklı biçimlere bürünerek giyim kuşam kültürü içinde her geçen gün kendisine yeni alanlar bulmaya devam etmektedir. Bu çalışma, kecenin Türk giyim kuşam kültürü içindeki yeri ve tarihsel süreçteki değişimleri üzerine olacaktır.

Anahtar Kelimeler

Kültür, yün, keçe, moda, giyim.

Abstract

The most important feature that adds different identity into a society and distinguishes this society from others is "its traditions". Turks also have formed unique traditions throughout history. In this formation, the transition from nomadic life into sedentary life became effective. Wearing apparels used by covering for the protection from natural conditions at the beginning has reflected regional and national characters by being influenced by social, economic, cultural and religious values in time. Traditional handicrafts in Turkish culture are always in development and change depending upon vital necessities differentiating in the society. In this context, felt art also arouse from

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, e-posta: begicnurgul@gmail.com

needs initially, it was shaped according to the needs of society, and it was used in many areas of the life.

The felt taking part in apparel culture of Turks throughout history has been used also for the manufacture of goods which are status indicators in the society as well as the fulfilment of vital necessities. The felt caps commonly used especially in the previous periods became significant objects reflecting the people's position in the society. In the historical process, also felt art has reached until today by undergoing a change and transformation together with the society. Nowadays, the felt commonly used for apparel in the previous periods tries to obtain again its functionality that it has lost in time by means of the production and design of new goods. Felt finds new areas for itself in apparel culture by taking different forms with the effect of fashion. This study will be on the place of felt in Turkish apparel culture and its transitions in historical process.

•

Keywords

Culture, wool, felt, fashion, dress.

GİRİŞ

Giyim kuşam olgusu insanların olumsuz iklim koşullarından korunma ihtiyacı ile başlamıştır. Başlangıçta bitkisel malzemeler ve yaban hayvanlarının postlarından yararlanılmıştır. Daha sonra hayvansal ve bitkisel liflerle tekstil yüzeyleri oluşturulmuştur. Tekstilin gelişim süreci hakkında Harvey; “Başarıyı getiren diğer bir adım ise hem besin, hem de yüksek rakımda ihtiyaçları olan dokuma ve keçeyi üretmek için gerekli yapağı ve kıl gibi sıcak tutan hammaddeyi sağlayan koyun, keçi, deve gibi verimli hayvanların evcilleştirilmesidir. Kazılar yapağı keçe bilgisinin göçer medeniyetinin çok erken dönemlerinde geliştiğini göstermektedir” (1996: 7) demektedir. Orta Asya’da zorlu iklim koşullarında konar göçer yaşam sürdüren ve hayvancılıkla geçinen Türklerin o dönemde giyim kuşam kültürleri içinde keçe önemli bir yere sahip olmuştur.

İnsanoğlunun başta barınma ve giyinme ihtiyacını karşılayan malzemelerden biri olan keçe; yün liflerinin sıcak su ve sabun yardımıyla nemli bir ortamda sıkıştırılmasıyla oluşturulmuş atkısız ve çözgüsüz tekstil ürünüdür. “Arkeolojik kazılarda ele geçen bazı keçe parçalarının M.Ö. VIII. yüzyıla tarihlendiği düşünülürse insanların kullandığı kumaş ve yaygı türünün keçe olduğu söylenebilir” (Akpınarlı 2014: 277). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Keçe, en eski ve en basit tekstil ürünüdür. Birçok alanda ihtiyacı karşılaması keçeye olan talebin sürekliliğini ve keçeye geleneksel el sanatı olma özelliğini kazandırmıştır. Geleneksel el sanatları, ihtiyaçlardan doğduğuna göre, bir ihtiyacın doğması da iklim ve çevre şartları yanında, toplumun o döneme ait sosyal ve kültürel özellikleri ile yaşam biçimine bağlıdır.

Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya gelerek konar göçer yaşam biçiminden yerleşik hayata geçmeye başlamaları ile birlikte diğer üretim alanları gibi Keçecilik de geleneksel meslek olma özelliği kazanmıştır. Yeni geldikleri Anadolu topraklarında tutunabilmek için güçlü bir yapılanma içine girmişlerdir. Bu amaçla Ahilik teşkilatını kurarak yapmış oldukları sanatları kayıt ve kural altına almış, diğer yandan ustaların belli kurallara göre yetişmelerini sağlamışlardır. Bu dönemde atölyeler buldukları çarşı üretimine bağlı toplulukların ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Anadolu’da köy ve kasabalarda yaşayanlar ile konar-göçer yaşam biçimini sürdürenler için keçe ürünler önemli bir işleve sahip olmaya devam etmiştir. “Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu Türklerine sanat, ticaret ve ekonomi alanlarında aşağı yukarı altı yüz elli yıl yön verip, ışık tutmuş olan Ahilik, örgüt olarak, kendi kural ve kurullarıyla, III. Ahmet dönemine dek (1703-1730) sürmüştür. Adı geçen Osmanlı sultanı döneminde, 1727 yılında “gedik” denen bir düzen resmen uygulamaya başlanmıştır. Ancak gedik uygulamasının başlatılmasını Ahiliğin sonu olarak değerlendirmek doğru olmaz. Ahiler ve zaviyelerinin XIX. yüzyılın sonuna kadar Anadolu’nun hemen her yerinde mevcudiyetlerini devam ettirdikleri, kendi gelenek ve sistemlerini zaman ve şartların değişimine de ister istemez uyum sağlayarak yaşattıkları bilinmektedir” (Köksal 2011: 121). Diğer el sanatları ile birlikte Keçecilik Ahilik kurumu çatısı altında gözde bir meslek haline gelmiş ve en iyi dönemini yaşamıştır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa’da sanayi devriminin etkisiyle seri üretim artmış, teknolojik gelişmelere bağlı olarak tekstil ürünleri çeşitlenmiştir. Avrupa’daki bu gelişmeler sonucunda saray ve çevresi de tekstil, dokuma ve diğer el sanatları konusunda yüzünü batıya çevirmiştir. Yeni ürünler keçenin kullanıldığı birçok alanda tercih edilmeye başlanmıştır. “Sanatkâr zümresinin varlığının temel sebebi saraydır. Ancak halk kültürüne ait zanaatsal çalışmalar saray ve yönetici çevresinde gündeme gelseler bile taşraya ait, basit, kaba

halk uğraşları olarak kabul edilirdi" (Uğurlu 2005: 10). Bu gelişmeler sonucu, küçük atölyelerde geleneksel yöntemlerle sınırlı üretim yapan keçeci esnafı da sıkıntılı bir sürece girmiştir. Bu dönemde keçe daha çok kırsal alanda yaşayan halkın kullandığı ürünler olmuştur. Diğer taraftan, bu dönemde Osmanlı Devleti'nde keçe, daha çok askeri ihtiyaçlar için kullanılmıştır. Bunlar çadır, eğer, at koşum takımları ile askerlerin giydiği başlıklar ve çizmedir.

"Osmanlı İmparatorluğunun yıkılarak Türkiye Cumhuriyetin kurulması ile başlayan süreçte Keçecilik sanatı geleneksel yöntemlerle üretime devam etmiştir. Şapka devrimi ile tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucu halkın ve tarikat mensuplarının kullandığı başlıklar, kılık ve kıyafetler yasaklanmıştır" Bu kanunlarla keçenin giyim kuşamda kullanım alanı daralmıştır (Begiç 2014: 370). Makineleşme ile tarım alanında iş gücü ihtiyacının azalması ve sanayileşme ile yeni kurulan fabrikaların ortaya çıkan işçi ihtiyacı 1950'li yılların başından itibaren köyden kente göçü hızlandırmıştır. Yaşam şartlarının değişmesi keçe ürünlerine olan ihtiyacı azaltmıştır. Keçecilik sanatı için devam eden olumsuz süreç 2000'li yılların başına kadar sürmüştür. Bu tarihten itibaren medyanın güçlenmesi ve toplumu yönlendirme etkisi ile dikkatlerin Keçecilik sanatına çekilmesine neden olmuştur. Ulaşımın kolaylaşması ile farklı kültürlerin turizm yoluyla tanıtılması ve pazarlanması, moda, giyim-kuşam alanında yeni ürün arayışları keçeğe olan ilgiyi arttırmış ve Keçecilik sanatı yeniden canlanma sürecine girmiştir. Geleneksel Keçecilik sanatının Orta Asya'dan Anadolu topraklarına uzanan tarihsel süreçte, toplumda gördüğü işlevselliğe bağlı olarak sürdürülüyor olması, köklülüğünü ortaya koymak açısından önemlidir.

Bu çalışmada, geleneksel keçecilik sanatı içinde üretilen keçe ürünlerin giyim kuşam alanındaki yeri, tarihsel süreçte uğradığı değişimler, değişime neden olan etkenler ve günümüzdeki durumu tespit edilerek ortaya konacaktır.

GİYİM-KUŞAM

İlk insanlar vücutlarını doğa şartlarından korumak amacıyla örtünmüşlerdir. Zaman içerisinde toplu olarak yaşama başlamaları ile sosyal hayatın gereği olarak örtünme zorunluluğu doğmuştur. Bunun için öncelikle yapraklardan, bitki saplarından ve hayvan postlarından faydalanarak giysi yapmışlardır. Daha sonra atkısız ve çözgüsüz ilk tekstil hammaddesi olan keçe yapımını bulmuşlardır. "Soğuktan ve kötü havalardan korunma, süslenme, büyüsel inançlar ve utanma duygusu gibi nedenlerle ilkellerin gövdelerinin kimi yerlerini örten hayvan derisi, kumaş, ot, hayvan tüyleri vb." (<http://www.tdk.gov.tr/erişim:18.01.2016>) olarak tanımlanan giyim kavramı, günümüzde bu tanımdan daha çok şeyi ifade etmektedir. Başlangıçta örtünerek doğa koşullarından korunmak için kullanılan giyim eşyaları zaman içerisinde sosyal, ekonomik, kültürel ve dini değerlerden etkilenecek bölgesel ve milli özellikleri yansıtmıştır.

Türklerin Orta Asya'da yaşadığı dönemlerde sürdürdükleri göçebe yaşam tarzı kıyafetlerini de belirlemiştir. Yetiştirdikleri ve avladıkları hayvanların deri ve yünlerinden yararlanarak iklim ve yaşam tarzına uygun giysiler yapmışlardır. Bu dönemlere ait kurganlardan çıkarılan buluntular giyimleri hakkında ipuçları vermektedir. "Kurganlardan çıkarılan materyaller arasında, Hun erkeklerinin giydiği deri veya keçe elbiseler, kulaklıkları keçe başlıklar, dokuma bezden veya yünden iç çamaşırları, kendir liflerinden dokunmuş beyaz ince bir kumaştan imal edilmiş gömlekler, keçeden yapılmış bir kaftan, deriden yapılmış bol veya dar pantolon, tokalı, üzerinde bazen süslü plakalar bulunan deri kemer, kuşak, tabanları sert diğer kısımları yumuşak deriden çizme veya bot ve keçe/yün çorap kullanmaktaydılar" (Çoruhlu 2002: 54-76). Kurganlardan çıkarılan giysiler değerlendirildiğinde, o dönem insanların kendilerini soğuktan ve sıcaktan koruyacak özellikte malzemelerden ürettikleri

görlür. Türkler keçeden öncelikle günlük yaşamları için gerekli ürünleri elde etmişlerdir. Avladıkları hayvanların deri ve kürkleriyle, yetiştirmiş oldukları koyun ve kuzuların derilerinden, yünlerinden şapka, çizme, çorap, palto, ceket, pantolon ve ayakkabı gibi giyim eşyaları yapmışlardır. Göçebe olarak yaşayan ve hayvancılıkla uğraşmakta olan halkın kullandığı kıyafetlerin sade ve gösterişten uzak, günlük çalışmalarında rahat hareket edebilecek özellikte olduğu sanılmaktadır. “Bozkır Türk giyim eşyasının başlıca malzemesi, koyun, kuzu, sığır, tilki ve az miktarda ayı derisi ile koyun, keçi, deve yünü idi. Eski Türkler bez dokurlar, giyecek için kendir yetiştirirlerdi. Yün kumaş ve bezden iç çamaşırı giyerlerdi. Hunlar Çin'e yünlü kumaş ve çeşitli keçeler ihraç ederlerdi. M.Ö. 1. yüzyıldan kalma, bir Asya Hun hükümdar ailesine âit Noin-ula kurganında 20 çeşit ipekli kumaş (Çin'den ithal) kalıntısından başka, üzerine bir Hun portresi işlenmiş yün kumaş ile aplike süslü keçeler bulunmuştur. Bozkırın "tipik" elbisesi ceket-pantolon idi. Süvari en rahat şekilde ancak böyle giyinebilirdi. Soğukta ve sıcak havalarda ayrı ayrı giyilen pelerinler de kullandıkları anlaşılan Türkler ayaklarına çizme, başlarına börk giyiyorlardı. İleri gelenler, makam sahipleri, daha çok başlıklarının daha uzun ve gösterişli olmasından tanınırlardı” (Kafesoğlu 1998: 319-320).

Giyimin bu dönemde yaşamsal ihtiyaç malzemesi olmanın yanında farklı bir işlevselliği bulunmaktadır. Eberhard Hun kavimlerinden Kırgızların giyimleri hakkında; “Hükümdarlar samur ve kunduz elbise ve külah giyer yazın külahta altın düğmeler bulunur külahın ucu sivri ve sonu kıvrılmıştır. Daha aşağı mevkide bulunanların hepsi beyaz keçe külah giyer. Kadınlarının kıyafetleri için muhtelif yün kumaş, sırmalar, yahut Ci-bin'in ipeğini taşırlar” (1996: 68). Bu tespitlerden giyim kuşamın, örtünmek ve hava şartlarından korunmanın yanı sıra topluluk içerisinde kişilerin aynı zamanda statülerini belirlemede önemli bir gösterge olduğu ve keçenin geniş kullanım alanı bulduğu anlaşılmaktadır.

Göktürkler döneminde birçok giyim teriminin bugünkü gibi söylendiği belirlenmiştir. Kadın ve erkek kıyafetlerinin küçük farklılıklarla birbirine benzediği, bugünkü kıyafetlere yakın olduğu kurganlardaki buluntular, kaya resimleri ve heykellerden anlaşılmaktadır. Böylece giyim toplumda cinsiyet farklılıklarını da ortaya çıkaran özellikleri de görülmektedir. “Göktürklerde elbiseye ton (don) veya kedüm/kedgü denmekteydi. Elbise dış elbise ve iç elbise şeklinde ikiye ayrılmaktaydı. Dış elbiseye taş (dış) don, iç elbiseye iç ton denmekteydi. Kurganlarda çıkan elbiselere, kaya resimlerine ve heykellere bakıldığında kıyafetler bugünkü medeni kıyafete çok yakındı. Kadınların ve erkeklerin kıyafetleri de büyük ölçüde birbirinin aynı idi. Yalnız kadınların elbiselerinin etekleri erkeklerin elbiselerine göre daha uzun olmaktadır” (Koca 2003: 156).

Göktürkler'den sonra devlet kuran Uygurlar'da yerleşik hayat süren toplulukların yaşadıkları alanlarda kabul ettikleri yeni dinleri olan Maniheizm ve Budizm'in etkisi ile inşa ettikleri tapınaklarda yaptıkları duvar resimlerinden de döneme ait giyim kuşam hakkında bilgiler edinilmektedir. “Grünwedel ile Le Coq'un Turfan kazılarında maniheist sanatının, freskler, ipek üzerine boyanmış resimler gibi birçok başka eserleri de ortaya çıkmıştır. Bunların üzerindeki resimlerin hemen hepsinde maniheistler beyaz urbalarından ve maniheist külâhlarından bellidirler” (Ligeti 2011: 260). Kıyafetlerde yerleşik yaşama uygun olarak görselliğin öne çıktığı, şapkaların dinsel inanışlar etkisiyle uzadığı ve dini motiflerin hâkim olduğu bir giyim tarzı olduğu gözlenmektedir. Türk kavimlerinde yaygın bir şekilde kullanılan keçe şapka ve külâhlara Uygurlar döneminde mani dininin etkisiyle tepelikler ilave edildiği bu fresklerden anlaşılmaktadır (Ögel 2000: 204-208).

Türkler yaşadıkları coğrafyaya uyum sağlayarak kültürlerini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda giyim kültürleri de Orta Asya'da bu yönde gelişme göstermiştir. İskit, Hun ve Göktürk dönemlerindeki hareketli yaşam biçimi yerini Uygur döneminde yerleşik yaşama

geçilmesi ve farklı din kabullerine bırakmıştır. Bu değişimlerin giyim kültüründe de yansımaları görülmeye başlanmıştır. Bu değişimden keçe başlıklar da etkilenmiştir.

Anadolu'ya göç ve Anadolu Selçuklu devrine kadar geçen dönemde giyim ile ilgili bilgi çok azdır. Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'ya yerleşen Türk boyları keçe ve keçeden yapılan giyim kuşam kültürünü devam ettirerek yayılmasında etkili olmuşlardır. "Anadolu Selçukluları devrinin en önemli ve ilgi çekici kültür ve medeniyet olayı şüphesiz Ahi teşkilatı (Ahiyan-ı Rum) ve bu teşkilatların kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları (Bacıyân-ı Rum) teşkilatının kurulmasıdır" (Bayram 2008: 9). Bacıyân-ı Rum örgütünün başında Ahi Evran'ın eşi olan Fatma Bacı bulunmaktadır. Anadolu kadınlarına birlik beraberliğin sağlanmasının yanında teşkilatlı bir şekilde halı, kilim, keçe ve terzilik gibi pek çok sanat dalını öğretmişler ve ışıklar kurarak öğrendikleri sanatı geleneksel olarak kadınlar arasında anadan kıza öğreti kurallarına göre gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli rol üstlenmişlerdir.

Kadınlar evlerinde işlerinden arta kalan zamanlarda keçecilik, boyacılık, halı, kilim, kumaş dokumacılığı, oyacılık, terzilik, örücülük ve nakışçılık gibi sanat dallarında faaliyette bulunmuşlardır. Bayram'a göre; Keçeden imal edilen ak börkün (Bükme elif tacı) Bacıların Kayseri ve Kırşehir'deki Külâhduzlar mahallesinde imal ettikleri külahlardan olduğu anlaşılmaktadır. Yeniçerilerin külahlarını Bacıların imal ettiği ve menşei Kayseri'deki Külâhduzlar mahallesinde imal edilen külah modeline dayandığı kesinlik kazanmaktadır. Buna bağlı olarak Selçuklular devrinde kadınların keçe külah, börk imal ettikleri bunun yanı sıra sadece külah değil başka giyim eşyaları da imal ettiklerini kabul etmemek mümkün değildir. Hatta yeniçerilerin sadece ak börekleri değil, diğer giysileri de Bacıların imal ettiğine muhakkak nazarıyla bakılabilir. Böylece Osmanlıların kuruluş dönemindeki askeri kıyafetleri bacıların eseri olduğu ortaya çıkmaktadır (2008: 84-86).

Selçuklu devrinde tepme keçeden yapılan yer yaygıları, at koşum takımları, eğer ve ter keçeleri ile çadırın yanı sıra Mevlâna Celâleddin-i Rumi tarafından kurulan Mevlevi tarikatının kıyafetlerinde kullanılan ve tepme keçeden yapılan sikke, haydariye ve çeşitli kuşak ve taçları da ilave etmek gerekir. Tarikat mensubu kişiler toplumda farklı giyim özellikleriyle tanınmışlardır. Bu da giyim örtünme amacı dışındaki bir işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu Selçuklu devletinden sonra kurulan ve bir cihan devleti olarak hüküm süren Osmanlı devleti altı yüzyıla yayılan süreçte üç kıtaya hükmetmiştir. Sınırları içerisinde bulunan çok çeşitli etnik kökenli grupların oluşturduğu bir mozaik görünümündedir. Bu çeşitlilik giyim kuşama da yansımıştır. Buna bağlı olarak kültürel zenginlikleri, gelenek ve görenekleri birbirinden etkilenmiş ve bu etkilenme yaşamlarının olağan bir parçasını oluşturmuştur. "Osmanlılarda kıyafet, toplum yaşamının bir ifadesi olup, giysinin kumaşı kadar, renginin de bir anlamı vardı ve giyen kişilerin toplumdaki statüsü de belirlenmekteydi. Ayrıca, giyenin mevkii ne olursa olsun, giysileri giydiği yere ve zamana göre değişmektedir. Törende ve seferde giyilenler günlük giyilenlerden farklıydı" (Arıç 2006: 144). Hristiyan ve Müslüman halkın yaşam ve giyim tarzları birbirinden farklıdır. Bu fark üstlerine giydikleri kıyafetler ve kumaşlardaki renklere kadar yansımış ve kayıt altına alınmıştır. Bu devirde askerler ve memurlar özel kıyafetlere tabi tutulmuşlardır. Halk etnik ve dini vecibelere uygun şekilde giyinmişlerdir. Saray içinde kadın ve erkekler kılık ve kıyafete oldukça özen göstermişler ve kıyafetleri için özel kumaşlar dokutmuşlar, padişah kaftanları için çok sayıda tekstil atölyesi imparatorluğun çeşitli bölgelerinde kumaşlar dokuyarak İstanbul'a saraya getirmişlerdir. Dokunan bu kumaşlar Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı İmparatorluğu devrine kadar süren dönemde kendisini devamlı geliştirmiştir.

Osmanlı devrinde kentli giyiminde keçe soğuk iklim şartlarının yaşandığı bölgelerde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra köylü, konar-göçer topluluklarda ve askeriyede keçe giysilerin

kullanıldığı görülmektedir. Anadolu Türk kadın başlıkları genellikle keçeden yapılmıştır. Anadolu'nun köy ve kasabalarında, konar-göçer yaşam süren halk kıyafetlerin başında keçeden yapılan çoban kepenegi, pantolon, yelek, keçe külâh, kuşak, terlik, gömlek, ceket, çizme ve yamçı sayılabilir.

Osman Hamdi Bey ve Marie de Launay'ın "1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye" adlı kitabı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki halkların çok renkli ve ayrıntılı fotoğraflarla zenginleştirilmiş giyim kuşam hakkında önemli bir belge niteliğindedir. Bu kadar geniş bir coğrafyada yaşayan halkların giyim ve kuşam zenginliği devletin en önemli göstergesidir. Özellikle yerel halk giysileri ve takım elbise tanımlamalarındaki ifadeler çarpıcıdır. "Yerel giysi, bir diğer deyişle yerel kılık kıyafet ile takım elbise arasındaki esastan gelen farklılıklara dikkat etmenin gerekli olduğuna inanıyoruz. İkisinin de kullanım alanı aynıdır. Giyenlerin örtünme gereksinimlerini karşılamak, ancak ikinci tür giysinin, yani takım elbisenin hiçbir özelliği, yöreye uyumu ve karakteristik niteliği yoktur. Modanın kaprisine uyarak sürekli değişir. Yerel giysiler ise, gerek genel görünüş, gerekse kesim itibarıyla değişmez. Yalnızca kullanılan kumaşın pahalı veya ucuz, ek süslemelerinin sade veya şatafatlı olmasına göre küçük değişiklikler söz konusu olabilir" (Osman Hamdi ve Launay 1999: 7).

Kitapta yer alan giysiler içinde kent soylu erkek ve kadınlar, Avrupa modasına uyan resmi görevliler, erkek, kadın, çocuk, işçi, çoban, meslek erbabı kişilerin yanı sıra etnik kökeni ve dini farklı kesimden insanların giyim çeşitliğini içeren giysilere yer verilmiştir. İpekli kumaştan keçe, astragandan kadifeye kadar Osmanlı coğrafyasında bulunan bütün tekstil ürünleri ve el tezgâhlarında dokunan kumaşların yanı sıra fabrikalarda yapılan kumaşlar da bu fuarda yerini almıştır. Özellikle keçe giysiler bakımından eser incelendiğinde başlıklar, yelekler, pantolon ve kepenek ile sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bölgesel olarak ele alındığında ise soğuk iklimli bölgelerden Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Edirne ve Anadolu'nun soğuk bölgelerine ait kıyafetlerde keçenin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. İmparatorluk topraklarına dahil olmasıyla Türk ve Müslüman halkın giydiği kıyafetlerden etkilenerek gömlek, şalvar, entari, hırka ve kaftanı kullanmışlardır. Yukarıda belirtilen kıyafetlerin tekstil hammaddesi olarak keçenin de kullanıldığı görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu dünyada meydana gelen değişimlere ayak uydurmakta gecikmiştir. Tahta geçen III. Selim, Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtarmak için köklü değişimlere ihtiyaç duyulduğuna inanmaktaydı. İşe önce düzenli ordu kurma çalışmaları ile başladı. O günkü ordu ile artık savaşlarda galip gelmek çok zordu. Bu nedenle 1793 yılında Nizam-ı Cedit ordusunu kurdu. Yeni ordu için ayrı kıyafetler tasarlandı. Askerler kırmızı, dar ceket, mavi şalvar, püsküllü fes ve yemeni giyecekler, subayların ceketleri ise daha uzun, önu ve kolları sırmalı olacaktı.

Kısa bir süre tahtta kalan Sultan III. Selim'in yapmış olduğu batılılaşma hareketini Sultan II. Mahmut devam ettirerek 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış ve "Asakir-i Mansure-i Muhammediyye" adlı yeni bir ordu kurarak kıyafetlerini de yeniden düzenlemiştir. Yayımladığı kıyafet nizamnamesi ile sarık, kavuk giyilmesini yasaklayıp yerine ceket, pantolon ve fes giyilmesi kuralını getirmiştir. Bu kuralı 1829 yılında memurlar için 1832'de tüm erkek kıyafetlerinde de özellikle fesin kullanması zorunlu hale getirmiştir. "Osmanlı'nın çağdaş toplumsal değişimi orduyla başlamıştı. Askeri kıyafetlerde görülen Avrupai tarz toplumun diğer kesimlerinde görülmekte gecikmez. Devlet memurları ve İstanbul halkı kısa sürede baştaki sarığı bırakıp setre pantolonu tercih eder. Kadın ise Avrupai tarz moda giyiminde biraz geride kalır. Gelenek ve inanışlar ağır basar. Fakat yaygınlaşan kent yaşamı moda özlemini körükler ve örtünme değişime uğrayarak bir gösteri ve süs unsuru taşımaya başlar. Avrupa modasının etkisiyle ferace ve yaşmak tarihe karışırken şık çarşaf, maşlah (süslü başörtü) ve

yeldirmeler (hafif manto) Boğaz'da, mesire yerlerinde, kır ve bahçeler ile kadın kadına görüşmelerde giyilir" (Özer 2002: 14,157).

Bu yasaklama ile İstanbul ve civarında askerin giydiği börk, farklı rütbeler için kullanılan keçe başlıklar ve askeriyedeki diğer keçe kıyafetlerin kullanımının durdurulması keçeci esnafının üretim alanını daraltmıştır. Özellikle börk üreten keçeci esnafı atölyesini kapatmak zorunda kalmıştır. Kılık kıyafet düzenlemesinde ulema sınıfı dışında cüppe ve sarık kullanılması yasaklanmıştır. Bu düzenlemelerle Osmanlı döneminde giyim kuşam alanında Keçe ürünlerin kullanımı giderek azalmıştır. Keçe başlıklar Osmanlı döneminde askeriye rütbe ve halk arasında toplumsal statü belirlemede önemli bir işlevi yerine getirmiştir. "Kavuklar biçimlerine göre; külâh, kılansuva, üsküf, börk, kallavi, mücevveze, takke, kalpak, fes gibi isimlerle çeşitlilik göstermiştir (Başar Ergenekon 1999: 36).

Cumhuriyetin ilanı ile yeni bir döneme başlayan genç Türkiye Cumhuriyeti yıllarca süren savaşlar sonucunda fakir düşmüştür. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ülkesini çağdaş devletler seviyesine çıkarabilmek için toplumsal değişim ve dönüşümleri hızlı bir şekilde hayata geçirmeye başlamıştır. Bu bağlamda 25 Kasım 1925 yılında şapka ve kılık kıyafet inkılabını yaparak fes ve diğer başlıkları yasaklayan kanunu yürürlüğe sokmuştur. Yine 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilerek 13 Aralık 1925 tarihinde yürürlüğe giren kanun ile tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış, cübbe, sarık gibi kıyafetlerin giyilmesi yasaklanmıştır. "Tekke ve zaviyelerin kapandığı dönemde asitane ve zaviye olarak yapılaşmış Mevlevi tarikatına bağlı 300 civarında olduğu belirtilen mevlevihane bulunmaktaydı. Türkiye'deki diğer mevlevihaneler Afyon, Manisa, Kütahya, Bursa, Kastamonu, Eskişehir, Gelibolu, Galata, Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş, Bahariye, Muğla, Edirne, Tokat, Antep, Kilis, Urfa ve Rumeli'de bulunmaktaydı" (Tanrıkorur 2002: 237).

Konya Mevlevilik tarikatının gelişip büyüdüğü en önemli merkezdi. Bu bağlamda 1925 yılına kadar Konya'da yirmi kadar sikkeci esnafı varken, şapka kanununun çıkarılmasıyla esnaflar atölyelerini kapatmak zorunda kalmışlardır. Bu kanunlarla birlikte özellikle keçeden imal edilen sikke, haydari, arakiye, tarikat taçları ve keçe külâh üreten keçeci esnafı bir anda işsiz kalmıştır. Mevlevi tarikatının giydiği keçe külâh, sikke ve arakiye Konya'da üretilerek İpek Yolu güzergâhından kervanların aracılığıyla hem yurt içinde gelen siparişleri hem de Suriye, İran ve Mevlevi dergâhlarının bulunduğu Balkanlara gönderilmekteydi. Özellikle sikke bu tarikatın sembolü durumundaydı.

XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyılın başlarında Avrupa'da gelişen moda akımından Türkiye de etkilenmiş ve önce yurt dışında gelişen modayı takip etmiş daha sonra kendi modasını yaratmıştır. "Tarih boyunca geleneksel yöntemlerle zanaat-sanat entegrasyonu ile üretim yapan tekstil sanatçıları, endüstri devriminin getirdiği makineleşme ile seri üretime geçerek sektörleşmiş; ancak ürünlerde kalite bozulmuş ve estetik değerler kaybolmuştur." (Tuna 2013: 48)

Giyim endüstrisinin büyüüp gelişmesi moda sektörünün gelişmesi ile doğru orantılıdır. Modanın gelişmesi ve toplumu etkilemesinde basın, yayın ve bilişim sektörünün önemi çok büyüktür. İnsanoğlunun içinde var olan farklı görünme ve dikkat çekme isteği moda sektöründeki tasarımcılar tarafından değerlendirilerek bu olgunun sürdürülmesini sağlamaktadır.

Moda kavramı içerisinde doğal bir tekstil ürünü olan keçe de modacılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Keçe 2000'li yılların başından itibaren Amerika başta olmak üzere Avrupa'daki moda tasarımcılarının ilgisini çekerek giyim kuşam ve aksesuar alanında yer almaya başlamıştır. Türkiye'de de moda sektöründe benzer gelişmeler yaşanmış ve keçe geleneksel ürünler dışında giyim kuşam alanında tasarımcıların her geçen gün kullanım alanını

genişlettikleri bir tekstil ürünü haline gelmiştir. Son yıllarda moda ve giyim kuşam alanında öne çıkan “Yeşil tekstil” kavramı içinde organik ve doğal lifler ile boyalardan üretilen tekstil ürünlerden yapılan giysiler daha büyük alıcı kitlelerince talep edilmektedir. Bu gelişmeler gelecekte giyim kuşam alanında keçenin daha çok kullanılacağını göstermektedir.

SONUÇ

Türkler Orta Asya’da yaşadıkları coğrafya ve yaşam biçimlerine uygun giyim kuşam kültürlerini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda İskit, Hun ve Göktürk dönemlerindeki hareketli yaşam biçimi nedeniyle yetiştirdikleri hayvanlardan elde ettikleri yünlerden yaptıkları keçe kıyafetleri kullanmışlardır. Kazılarda ele geçen keçe giyim kuşam ürünlerinin başlıcaları; pantolon, ceket, çizme, çorap, pelerin ve başlıklardır. Giyim kuşamın, örtünmek ve hava şartlarından korunmanın yanı sıra topluluk içerisinde kişilerin aynı zamanda statülerini belirlemede önemli bir gösterge olduğu ve keçenin geniş kullanım alanı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Orta Asya’dan Anadolu’ya göçle birlikte yeni bir yaşama başlayan Türkler giyim kuşam kültürlerini de bu değişime uygun hale getirmişlerdir. Anadolu coğrafyası yerleşik yaşama uygun olduğundan gelen toplulukların büyük bir kısmı bu yaşam biçimini seçmiştir. Böylece yerleşik yaşamın gerektirdiği ihtiyaçlar öne çıkmıştır. Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde toplumsal yaşam biçimi çok köklü değişikliklere uğramamış ve halkın giyim kuşam alanındaki keçe ürün ihtiyaçları Ahilik sistemi içerisinde yapılaşan keçeci esnafı tarafından karşılanmıştır. Bu dönemlerde giyim alanında yelek, pantolon, yamçı (pelerin), çorap, çizme, çoban kepeneği üretilmiştir. Özellikle keçe başlıklar toplumda statü belirlemede önemli rol oynamıştır. Askeri teşkilatta kullanılan keçe başlıklar da rütbeleri belirleyen unsurlar olmuştur. Diğer taraftan, farklı tarikat mensuplarının kullandığı keçe ürünler onların toplumda tanınmalarını sağlamıştır. Bu yönüyle keçe örtünme ve kötü hava koşullarından korunma işlevi dışında statü belirleyen bir işlevi de yerine getirmiştir.

Sultan III. Selim’in başlattığı ve Sultan II. Mahmut’un devam ettirdiği batılılaşma hareketleri sonucu 1826 yılında askeriyeden başlayarak halka doğru genişleyen düzenlemelerle kılık kıyafette değişimler yaşanmıştır. Sarık ve kavuk giyilmesi yasaklanıp yerine ceket, pantolon ve başlık olarak fes giyilmesi zorunlu hale getirmiştir. Bu düzenlemelerle askerin giydiği keçe börk, farklı rütbeler için kullanılan keçe başlıklar ve askeriyedeki diğer keçe kıyafetlerin kullanımı yasaklanarak keçeden yapılan ürünlerin giyim alanındaki yeri daralmıştır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa’da sanayi devriminin etkisiyle seri üretim artmış, teknolojik gelişmelere bağlı olarak tekstil ürünlerinin çeşitlenmesi ve bu ürünlerin yapılan ekonomik anlaşmalarla Osmanlı Devleti’nin çarşılarını ele geçirmiştir. Bu dönemde küçük atölyelerde geleneksel yöntemlerle yapılan sınırlı sayıda keçe üretimi yabancı mallarla rekabet edememiştir. Bu gelişmelerle beraber çöküş sürecine giren imparatorlukta giyim kuşam kültürü, yurt dışından gelen tekstil ürünlerle değişime uğramış ve keçenin giyim kuşam alanındaki yeri daha da daralmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılarak yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile birlikte başlayan çağdaşlaşma hareketleri kapsamında şapka ve kılık kıyafet kanunu ile, fes ve diğer başlıkların giyilmesi, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması ile birlikte cübbe, sarık gibi tarikat kıyafetlerinin giyilmesi yasaklanmıştır. Bu düzenlemelerle keçeden üretilen bu tür kıyafetlerin üretimi son bulmuştur.

Makineleşme ile tarım alanında iş gücüne olan talebin azalması ve sanayileşmenin etkisiyle yeni kurulan fabrikaların ortaya çıkan işçi ihtiyacı 1950’li yılların başından itibaren köyden

kente göçü hızlandırmıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru geçiş birçok alanda değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Kentli nüfus arttıkça buna bağlı olarak giyim kuşam anlayışı değişmiş ve keçeye olan ihtiyaç da azalmıştır. Kentli nüfus iletişim araçlarının etkisiyle moda sektöründeki değişimleri takip etmeye başlamıştır.

2000'li yılların başına gelinceye kadar keçenin giyim kuşam alanındaki yerinde dikkat çekici bir değişiklik yaşanmamıştır. Dünya ölçeğinde büyüyen ekonomiler güçlü küresel sektörleri oluşturmaya başlamışlardır. Giyim endüstrisi bu dönemle birlikte büyümüş ve dünyayı moda yoluyla etkileyerek tüketimi özendiren bir konuma gelmiştir. 2000'li yılların başından itibaren moda ve tasarım olgusu medyanın ilgisi ve iletişim alanında özellikle internetin yaygınlaşmasıyla yeni arayışlara girmiştir.

Bu gelişmelere bağlı olarak keçe, geçmişte gördüğü ilgiyi günümüzde moda olgusu içinde yeniden görmeye başlamıştır. Giyim kuşam alanında geçmişinden beslenerek günün şartlarına uyarlanan keçe, giysi tasarımları ile bu alanda kendisine yeni alanlar bulmaktadır. Son yıllarda modanın etkisiyle giyim kuşam alanında öne çıkan "Yeşil tekstil" kavramı içinde, organik ve doğal lifler ile boyalardan üretilen tekstil ürünlerinden yapılan giysiler daha büyük alıcı kitlelerince talep edilmektedir. Bu gelişmeler gelecekte giyim kuşam alanında keçenin daha çok kullanılacağını gösteren olumlu gelişmelerdir.

KAYNAKÇA

- AKPINARLI, H. Feriha (2014), Keçecilik. *Kahramanmaraş El Sanatları, C.II. s.275-300*, Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık Ltd. Şti. Ankara.
- ARIĞ, Ayten (2006), Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22(64-65-66), 141-161, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- BAŞAR ERGENEKON, Cavidan (1999), *Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı; 286. Maddi kültür dizisi: 23. Kılıçaslan Matbaacılık.
- BAYRAM, Mikail (2008), *Fatma Bacı ve Anadolu Bacıları Bacıyan-ı Rum Teşkilatı*, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- BEGİÇ, H. Nurgül (2014), *Gelenekteki Değişim ve Keçecilik Sanatı*,. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ÇORUHLU, Yaşar (2002), *Hun Sanatı*, (H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.))*Türkler Ansiklopedisi*. (c.4. s.54-76). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- EBERHARD, Wolfram (1996), *Çin'in Şimal Komşuları*, (N. Uluğtuğ, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- HARVEY, Janet (1996), *Traditional Textiles of Central Asia*, Thames and Hudson Ltd. London.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1998), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- KOCA, Salim (2003), *Türk Kültürünün Temelleri II*, Ankara: Başkent Matbaacılık.
- KÖKSAL, M. Fatih (2011), *Ahi Evran ve Ahilik*. Kırşehir Valiliği Yayını no:5 SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti. Kırşehir.
- LİGETİ, Louis (2011), *Bilinmeyen İç Asya*, (S. Karatay. Çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- OSMAN Hamdi Bey, LAUNAY, V. Marie De (1999), *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyeye. "Les Costumes Populaires de La Turquie en 1873"* (E. Üyepazarcı, Çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- ÖGEL, Bahaeddin (2000), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı. Ankara: Gazi Ün. İletişim Fakültesi Matbaası, C 5.
- ÖZER, İlbeyi (2002), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yaşam. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed). *Türkler Ansiklopedis*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C 14: 153-161.
- TANRIKORUR, Ş. Bârihuda (2002), Diğer Mevlevihânelerin Listesi, (N. Şimşekler, Ed.). *Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevilik*, Karatay Belediyesi. İstanbul: FSF Matbaacılık, s. 237-246.
- TUNA, Cemile (2013), Sanatsal Tekstillere, Giyilebilir Sanat ve Moda Olgusu. *Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 1. Uluslararası Sanat Sempozyumu. 21-23 Kasım 2013 Sakarya: Bildiriler*, s. 47-51.
- UĞURLU, A. (2005), Türk Sanatı Kavramı Perspektifinde El Sanatları. *V.Türk. Kültürü Kongresi*. Ankara: A.K.M Yayınları.
- [http://tdk.gov.tr/Büyük Türkçe Sözlük \(Erişim\)](http://tdk.gov.tr/Büyük_Türkçe_Sözlük_(Erişim)) Tarihi: 18.01.2016)